

ПОДОЛЯКА А.М.

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри теорії держави і права
та конституційного права
(ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія
управління персоналом»)
ORCID ID: 0000-0003-2447-1731

КУРБАТОВА І.С.

доктор юридичних наук,
професор кафедри правоохоронної
та антикорупційної діяльності
(Навчально-науковий інститут права
імені князя Володимира Великого
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія
управління персоналом»)
ORCID ID: 0009-0000-5724-950X

СІМОНОВИЧ Д.В.

доктор юридичних наук,
професор кафедри правоохоронної
та антикорупційної діяльності
(Навчально-науковий інститут права
імені Володимира Великого
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія
управління персоналом»)
ORCID ID: 0000-0002-0285-4005

ЗАРОСИЛО В.О.

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри правоохоронної
та антикорупційної діяльності
(Навчально-науковий інститут
права імені князя Володимира
Великого, Приватного акціонерного
товариства «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління
персоналом»)
ORCID ID: 0000-0001-6935-5449

УДК 343

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.2.94>

**ОКРЕМІ ЗМІНИ В КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИХ НОРМАТИВНИХ
АКТАХ, ЯКІ СТОСУЮТЬСЯ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ
ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ВИБОРЧИХ ПРАВ ГРОМАДЯН**

Стаття висвітлює проблему вдосконалення кримінально-процесуальних механізмів розслідування кримінальних правопорушень проти виборчих прав громадян

в Україні. Актуальність теми зумовлена фундаментальною роллю виборчих прав у функціонуванні демократичної держави, а також появою нових викликів, пов'язаних з повномасштабною збройною агресією росії, дією правового режиму воєнного стану та глобальною інформатизацією. Аналізується конституційне значення виборчих прав як ключового інструменту народовладдя та розглядається система кримінально-правової охорони цих прав, закріплена у Розділі V Особливої частини Кримінального кодексу України. Досліджуються склади таких кримінальних правопорушень, як перешкоджання здійсненню виборчого права, фальсифікація виборчих документів, незаконне використання бюлетеня та підкуп виборця.

У статті обґрунтовується необхідність адаптації кримінально-процесуального законодавства до сучасних реалій. Методами дослідження були формально-юридичний, системно-структурний, порівняльно-правовий та аналітичний методи. На основі аналізу положень Кримінального процесуального кодексу України розкрито загальний порядок досудового розслідування та виокремлено його специфіку стосовно злочинів у виборчій сфері, зокрема часову обмеженість збору доказів. Особлива увага приділена змінам в інституті підслідності, розмежуванню компетенції між Національною поліцією та Державним бюро розслідувань, а також ролі прокурора у здійсненні процесуального керівництва та слідчого судді у забезпеченні судового контролю.

У статті аналізується вплив новітніх загроз, таких як транснаціональні виборчі злочини, що включають кібератаки та поширення дезінформації як елементи гібридної війни. Автор статті вважає, що для ефективної протидії цим загрозам необхідно вдосконалювати механізми міжнародного співробітництва. Досліджується міжнародний досвід, зокрема практика створення спеціалізованих антикорупційних структур для розслідування виборчих злочинів в Албанії, зафіксована у звітах ОБСЄ. Також розглядаються особливості кримінального провадження в умовах воєнного стану, зокрема розслідування злочинів, пов'язаних із проведенням псевдовиборів на тимчасово окупованих територіях.

У роботі зроблено висновок, що попри тимчасову неможливість проведення виборів, захист виборчих прав залишається пріоритетом. Особлива увага приділяється поняттям «підслідність», «транснаціональні виборчі злочини», «доказування». Встановлено доцільність імплементації позитивного міжнародного досвіду щодо створення спеціалізованих слідчих підрозділів. Автор пропонує власні пропозиції щодо вдосконалення кримінально-процесуальних та криміналістичних методик для ефективного документування складних та латентних форм посягань на виборчі права, що є запорукою відновлення довіри до виборчих інститутів та зміцнення демократії у повоєнний період.

Ключові слова: виборчі права, кримінальне правопорушення, кримінально-процесуальні норми, досудове розслідування, підслідність, воєнний стан, фальсифікація виборів, підкуп виборця, транснаціональні виборчі злочини, захист виборчих прав.

Podoliaka A.M., Kurbatova I.S., Simonovych D.V., Zarosylo V.O. Certain amendments to criminal procedure regulations regarding the investigation of criminal offenses in the field of citizens' electoral rights

The article highlights the problem of improving criminal procedural mechanisms for investigating criminal offenses against the electoral rights of citizens in Ukraine. The relevance of the topic is due to the fundamental role of electoral rights in the functioning of a democratic state, as well as the emergence of new challenges associated with Russia's full-scale armed aggression, the effect of the legal regime of martial law and global informatization. The constitutional significance of electoral rights as a key instrument

of democracy is analyzed and the system of criminal legal protection of these rights, enshrined in Section V of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine, is considered. The components of such criminal offenses as obstruction of the exercise of electoral rights, falsification of electoral documents, illegal use of the ballot and voter bribery are investigated.

The article substantiates the need to adapt criminal procedural legislation to modern realities. The research methods were formal-legal, system-structural, comparative-legal and analytical methods. Based on the analysis of the provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine, the general procedure for pre-trial investigation is revealed and its specifics regarding crimes in the electoral sphere are highlighted, in particular, the time limitation of evidence collection. Special attention is paid to changes in the institute of investigation, the delimitation of competence between the National Police and the State Bureau of Investigation, as well as the role of the prosecutor in implementing procedural guidance and the investigating judge in ensuring judicial control. The article analyzes the impact of new threats, such as transnational electoral crimes, which include cyberattacks and the spread of disinformation as elements of hybrid warfare. The author of the article believes that in order to effectively counter these threats, it is necessary to improve the mechanisms of international cooperation. International experience is studied, in particular, the practice of creating specialized anti-corruption structures to investigate electoral crimes in Albania, recorded in OSCE reports. The peculiarities of criminal proceedings under martial law are also considered, in particular, the investigation of crimes related to the holding of pseudo-elections in temporarily occupied territories.

The paper concludes that despite the temporary impossibility of holding elections, the protection of electoral rights remains a priority. Particular attention is paid to the concepts of "investigability", "transnational electoral crimes", "proving". The feasibility of implementing positive international experience in creating specialized investigative units is established. The author offers his own proposals for improving criminal procedural and forensic methods for effective documentation of complex and latent forms of encroachment on electoral rights, which is a guarantee of restoring trust in electoral institutions and strengthening democracy in the post-war period.

Key words: *electoral rights, criminal offense, criminal procedural norms, pre-trial investigation, investigation, martial law, election fraud, voter bribery, transnational electoral crimes, protection of electoral rights.*

Постановка проблеми. Становлення України як суверенної, демократичної та правової держави нерозривно пов'язане із забезпеченням та реальною охороною фундаментальних прав і свобод людини і громадянина. У цій системі особливе, системоутворююче місце посідають виборчі права, реалізація яких є ключовим інструментом народовладдя, механізмом легітимації органів державної влади та місцевого самоврядування. Будь-які посягання на встановлений порядок реалізації цих прав підривають основи конституційного ладу та довіру суспільства до державних інституцій.

Ефективність захисту виборчих прав значною мірою залежить від дієвості кримінально-процесуальних механізмів, спрямованих на швидке, повне та неупереджене розслідування відповідних кримінальних правопорушень. Проте сучасні виклики, зокрема повномасштабна збройна агресія росії, запровадження воєнного стану, а також глобальна інформатизація та поява нових, транснаціональних форм виборчих злочинів, ставлять перед правоохоронною системою складні завдання. Існуючі процесуальні норми та криміналістичні методики потребують глибокого аналізу та адаптації до нових реалій.

Таким чином, виникає наукова проблема, що полягає у суперечності між високою суспільною безпекою посягань на виборчі права громадян та недостатньою ефективністю існуючих кримінально-процесуальних механізмів для їх розслідування в умовах сучасних викликів.

Це зумовлює нагальну необхідність дослідження останніх змін у законодавстві, аналізу проблем правозастосування та розробки науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення процедур розслідування злочинів у виборчій сфері.

Аналіз досліджень проблеми. Питанням кримінально-правової та кримінально-процесуальної охорони виборчих прав громадян у своїх наукових працях приділяли увагу чимало українських вчених. Теоретичні засади кваліфікації злочинів проти виборчих прав та проблеми їх розслідування досліджували такі автори, як В. В. Крижна, М. А. Грига, В. В. Бажанюк, які у своїх працях аналізували методичні рекомендації для слідчих та наголошували на важливості чіткої процесуальної регламентації слідчих дій.

Особливості доказування у таких провадженнях, зокрема роль експертних висновків, стали предметом вивчення В. В. Бажанюка. Новітні виклики, пов'язані з транснаціоналізацією виборчих злочинів та їхнім зв'язком із загрозами національній безпеці, глибоко аналізував М. Г. Кузнецов. Питання судового розгляду справ про виборчі правопорушення та аналіз правозастосовної практики висвітлювали у своїх дослідженнях Б. Мохончук, П. Романюк та М. Цуркан.

Вплив воєнного стану на реалізацію та захист виборчих прав, а також відповідність національного законодавства міжнародним стандартам у цих умовах, досліджували О. В. Скрипнюк та О. В. Марцеляк. Разом з тим, незважаючи на значну кількість наукових праць, комплексного аналізу останніх змін у кримінально-процесуальному законодавстві, що стосуються розслідування виборчих злочинів в умовах воєнного стану та з урахуванням новітніх гібридних загроз, проведено не було, що й зумовлює актуальність даної статті.

Метою дослідження є комплексний аналіз окремих змін та особливостей застосування кримінально-процесуальних нормативних актів, які стосуються розслідування кримінальних правопорушень у сфері виборчих прав громадян, з урахуванням сучасних викликів, зокрема дії правового режиму воєнного стану, появи транснаціональних виборчих злочинів та актуальної правозастосовної практики, а також формулювання на цій основі науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення відповідного законодавства та діяльності правоохоронних органів.

Виклад основного матеріалу. Становлення України як демократичної, правової та суверенної держави нерозривно пов'язане із забезпеченням фундаментальних прав і свобод людини і громадянина, серед яких особливе місце посідають виборчі права. Їх реалізація є ключовим інструментом народовладдя та легітимації органів державної влади й місцевого самоврядування.

Конституція України у статті 5 закріплює принцип, згідно з яким носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ, який здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування [1].

Саме вільне волевиявлення громадян під час виборів, референдумів та інших форм безпосередньої демократії є найвищим проявом цієї влади. Даний конституційний постулат перетворює вільні та чесні вибори на первинний, незамінний механізм реалізації народного суверенітету, а будь-яке посягання на них – на пряму загрозу основам конституційного ладу. Відтак, захист виборчих прав, у тому числі за допомогою кримінально-правових та кримінально-процесуальних механізмів, є одним із пріоритетних завдань держави, що прямо впливає з її конституційних обов'язків. Ефективність такого захисту є індикатором зрілості демократичних інститутів суспільства та рівня правової культури.

Кримінально-правова охорона суспільних відносин у сфері реалізації виборчих прав громадян здійснюється через систему норм, що містяться у Розділі V Особливої частини Кримінального кодексу України «Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина» [2].

Законодавець відносить до таких посягань, зокрема: перешкоджання здійсненню виборчого права шляхом насильства, погроз чи обману (стаття 157 КК України); фальсифікацію виборчих документів, таку як підробка підписів у протоколах чи внесення неправдивих відомостей до Державного реєстру виборців (стаття 158 КК України); незаконне використання виборчого бюлетеня, включаючи голосування однією особою декілька разів (стаття 158-1 КК України); та підкуп виборця, учасника референдуму, що може проявлятися у створенні розгалужених «виборчих сіток» для масової скупки голосів (стаття 160 КК України). Кожен із цих складів кримінальних

правопорушень посягає на різні аспекти виборчого процесу, проте всі вони об'єднані спільною метою – забезпечення вільного та чесного волевиявлення громадян, що є наріжним каменем демократичного ладу.

Важливість належного розслідування цих кримінальних правопорушень важко переоцінити, адже безкарність за посягання на виборчі права підриває довіру громадян до виборчого процесу та до державних інституцій загалом. Затягування розслідування або його низька результативність призводять до того, що незаконно отримані результати виборів стають легітимізованими в очах суспільства, що унеможлиблює відновлення справедливості та довіри.

Кримінальний процесуальний кодекс України встановлює єдиний порядок кримінального провадження на території України, визначаючи завданнями кримінального провадження захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорону прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду [3]. Ці загальні завдання повною мірою стосуються і проваджень щодо злочинів у виборчій сфері, які, з огляду на їх суспільну небезпеку та значний резонанс, вимагають від органів досудового розслідування та прокуратури особливої уваги та професіоналізму.

Сучасні виклики, пов'язані з глобалізацією та інформатизацією суспільства, породжують нові форми посягань на виборчі права, що виходять за межі традиційного розуміння.

Як зазначає у своєму дослідженні М. Г. Кузнецов, значного поширення набувають транснаціональні виборчі злочини, що включають зовнішнє втручання у виборчі процеси, використання кібератак на виборчі системи, поширення дезінформації через соціальні мережі тощо [4, с. 41].

Такі дії, що часто є елементами гібридної війни, спрямовані на дестабілізацію внутрішньополітичної ситуації, поляризацію суспільства та просування вигідних державі-агресору кандидатів. Вони становлять пряму загрозу не лише виборчим правам громадян, але й національній безпеці держави. Це вимагає від правоохоронної системи України адаптації існуючих кримінально-процесуальних механізмів для ефективного виявлення, розслідування та притягнення винних до відповідальності за такі складні, часто транскордонні, кримінальні правопорушення. Необхідним є вдосконалення процедур міжнародного співробітництва, включаючи створення спільних слідчих груп з іноземними партнерами та прискорення обміну електронними доказами з міжнародними технологічними компаніями.

Ефективне досудове розслідування є ключовою передумовою для реалізації принципу невідворотності покарання за вчинення кримінального правопорушення. Порядок його проведення, повноваження слідчого, дізнавача, прокурора, слідчого судді та інших учасників кримінального провадження детально регламентовані нормами Кримінального процесуального кодексу України [3].

Саме на етапі досудового розслідування відбувається збирання, перевірка та оцінка доказів, які згодом лягають в основу обвинувального акта. Особливістю розслідування злочинів проти виборчих прав є їх часова обмеженість, оскільки більшість доказів (виборча документація, свідчення членів комісій, спостерігачів, незаконні агітаційні матеріали) необхідно збирати та фіксувати в стислі терміни, безпосередньо під час або одразу після завершення виборчого процесу. Зволікання може призвести до безповоротної втрати доказової бази, адже тимчасові агітатори роз'їжджаються, а документи знищуються. Це вимагає від слідчих високої оперативності та чіткого планування слідчих (розшукових) дій.

Юридична наука приділяє значну увагу питанням удосконалення правового регулювання розслідування злочинів даної категорії.

Так, у колективному дослідженні за участю В. В. Крижної, М. А. Григи та інших вчених наголошується на необхідності чіткої процесуальної регламентації дій слідчого під час огляду місця події на виборчих дільницях, вилучення виборчої документації та комп'ютерної техніки, щоб уникнути можливих звинувачень у втручанні у виборчий процес з боку правоохоронних органів [5, с. 42].

Зазначене підкреслює важливість дотримання балансу між потребою у швидкому та ефективному розслідуванні та необхідністю забезпечення стабільного і безперервного функціонування виборчих комісій. Процесуальні норми мають забезпечувати можливість оперативного отримання доказів, не паралізуючи при цьому роботу виборчих органів.

Крім того, специфіка доказування у таких провадженнях часто пов'язана з необхідністю проведення складних експертиз, зокрема почеркознавчих (для встановлення факту підробки підписів у виборчих бюлетенях чи протоколах), комп'ютерно-технічних (у випадках втручання в роботу електронних систем підрахунку голосів) та інших. Наприклад, почеркознавча експертиза може встановити, що сотні підписів у списках виборців були виконані обмеженою групою осіб, що свідчить про організовану фальсифікацію. Комп'ютерно-технічна експертиза, в свою чергу, здатна відновити видалене листування організаторів підкупу або відстежити IP-адресу, з якої здійснювалася атака на сервери ЦВК.

Висновки експерта є одним із джерел доказів у кримінальному провадженні, а їх належне обґрунтування та відповідність процесуальному законодавству є запорукою успішного судового розгляду [6]. Тому своєчасне призначення та якісне проведення таких експертиз є критично важливим для встановлення об'єктивної істини у справі.

Одним із ключових елементів системи кримінального процесу, який зазнав суттєвих змін протягом останніх років, є інститут підслідності. Правильне визначення органу, уповноваженого здійснювати досудове розслідування, є не лише процесуальною гарантією, а й запорукою ефективності, оперативності та неупередженості розслідування.

Стаття 216 Кримінального процесуального кодексу України чітко розмежовує компетенцію між різними органами досудового розслідування залежно від виду вчиненого кримінального правопорушення та суб'єкта його вчинення [3].

У контексті злочинів проти виборчих прав громадян, переважна більшість таких діянь (зокрема, передбачених статтями 157-160 Кримінального кодексу України) віднесена до підслідності слідчих підрозділів Національної поліції України, що є цілком логічним, зважаючи на розгалужену структуру та широкі повноваження цього органу.

Проте, суттєві зміни у підходах до визначення підслідності стосуються випадків, коли суб'єктом кримінального правопорушення проти виборчих прав є особа зі спеціальним статусом.

Зокрема, якщо такий злочин вчинено високопосадовцем, державним службовцем категорії «А», суддею, прокурором, або працівником правоохоронного органу, досудове розслідування здійснюють слідчі Державного бюро розслідувань. Це положення, закріплене у пункті 1 частини четвертої статті 216 Кримінального процесуального кодексу України [3], спрямоване на забезпечення незалежного та об'єктивного розслідування щодо осіб, які обіймають відповідальне становище, та уникнення потенційного конфлікту інтересів.

Функціонування Державного бюро розслідувань регулюється однойменним законом, який визначає його як центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом, що здійснює правоохоронну діяльність з метою запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування злочинів, віднесених до його компетенції [7].

Надзвичайно цінним для розуміння сучасних інституційних підходів до протидії виборчим правопорушенням є аналіз досвіду, зафіксованого у звітах міжнародних спостережчих місій, зокрема Бюро демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ (OSCE/ODIHR) [8].

Так, у проміжному звіті щодо парламентських виборів в Албанії 2025 року звертається увага на функціонування спеціалізованих інституцій, покликаних розслідувати злочини у цій сфері.

Зокрема, зазначається, що Спеціальна структура проти корупції та організованої злочинності (СПАК) створила цільову групу для розслідування окремих виборчих злочинів та запровадила онлайн-платформу для публічних повідомлень про них. Такий підхід є актуальним в умовах високої політичної поляризації та стурбованості щодо можливого зловживання державними ресурсами, тиску на державних службовців та неправомірного впливу на виборців, що також було зафіксовано у звіті.

Створення подібних спеціалізованих слідчих підрозділів та впровадження сучасних цифрових інструментів для взаємодії з громадськістю є важливим міжнародним досвідом, який може бути врахований для подальшого вдосконалення діяльності правоохоронних органів України у сфері захисту виборчих прав громадян [8].

Важливу роль у виявленні та документуванні злочинів у виборчій сфері, особливо якщо вони готуються або вчиняються організованими групами, відіграють оперативні підрозділи. Їх діяльність регулюється Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» [9].

Результати оперативно-розшукової діяльності не є доказами у кримінальному провадженні самі по собі, однак отримані відомості можуть бути використані для отримання фактичних даних, які можуть бути доказами, відповідно до вимог Кримінального процесуального кодексу України. Це означає, що інформація, здобута під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, може стати підставою для проведення обшуків, тимчасового доступу до речей і документів, допитів свідків та інших процесуальних дій, результати яких вже матимуть доказове значення.

Повноваження прокурора у кримінальному провадженні також зазнали певних трансформацій. Відповідно до статті 36 Кримінального процесуального кодексу України, прокурор здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва [3]. Він уповноважений давати слідчому, дізнавачу письмові вказівки, погоджувати проведення слідчих (розшукових) дій, скасовувати незаконні постанови та безпосередньо брати участь у їх проведенні. Саме на прокурора покладено обов'язок визначення та зміни підслідності у разі виникнення відповідних підстав, що є ключовим для дотримання процесуального закону.

Науковці підкреслюють, що ефективне процесуальне керівництво є запорукою не лише законності, а й швидкості та повноти досудового розслідування, особливо у складних провадженнях, до яких належать злочини проти виборчих прав, де корупційна складова може бути значною [10, с. 97].

Крім того, зміни торкнулися і повноважень слідчого судді, який здійснює судовий контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні. Будь-які слідчі дії, що обмежують конституційні права особи (обшук житла, негласні слідчі (розшукові) дії, застосування запобіжних заходів), проводяться виключно на підставі ухвали слідчого судді. Цей механізм є важливою гарантією від можливих зловживань з боку сторони обвинувачення.

Як зазначається у ґрунтовному огляді судової практики, підготовленому Б. Мохончуком, П. Романюком та М. Цурканом, розглядаючи клопотання про проведення таких дій у провадженнях щодо виборчих злочинів, слідчий суддя має ретельно перевіряти наявність достатніх підстав та обґрунтованість доводів слідчого і прокурора, враховуючи при цьому суспільну значущість та потенційний вплив таких дій на виборчий процес [11, с. 107-108].

Аналіз правозастосовної практики, здійснений за результатами виборчих кампаній 2019 року, розкриває системні проблеми, що виникають вже на етапі судового розгляду. У згаданому огляді судової практики зазначається, що лівова частка обвинувальних вироків стосується менш складних у доказуванні діянь, таких як фальсифікація виборчих документів (стаття 158 КК України) та незаконне використання виборчого бюлетеня (стаття 158-1 КК України) [11, с. 107].

При цьому переважна більшість таких справ завершується укладанням угод про визнання винуватості та призначенням покарання у вигляді штрафу. Водночас, справи щодо більш суспільно небезпечних злочинів, таких як перешкодження здійсненню виборчого права (стаття 157 КК України) та підкуп виборця (стаття 160 КК України), доходять до суду вкрай рідко. Це свідчить про наявність суттєвих труднощів на етапі досудового розслідування, пов'язаних зі збором належних та допустимих доказів для доведення вини, особливо організаторів злочинних схем, а не лише рядових виконавців [11, с. 118].

Така ситуація підкреслює нагальну потребу у вдосконаленні саме кримінально-процесуальних механізмів та криміналістичних методик, які б дозволили ефективно документувати та розслідувати латентні й складні форми посягань на виборчі права, зокрема ті, що вчиняються з використанням інформаційних технологій [12, с. 146].

Повномасштабна збройна агресія проти України та запровадження на її території воєнного стану створили безпрецедентні виклики для всіх сфер суспільного життя, включаючи реалізацію та захист виборчих прав громадян. Правовий режим воєнного стану, що регулюється однойменним Законом України, передбачає можливість тимчасового обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, зокрема, права обирати та бути обраним, що закріплено у статті 38 Конституції України [13].

Відповідно до статті 19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», в умовах воєнного стану забороняється проведення виборів Президента України, виборів до Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим і органів місцевого самоврядування, а також всеукраїнських та місцевих референдумів [13].

Незважаючи на тимчасову неможливість проведення виборів, питання кримінально-правової охорони та розслідування злочинів проти виборчих прав не втрачає своєї актуальності. По-перше, зберігається необхідність розслідування кримінальних правопорушень, вчинених під час попередніх виборчих кампаній, строки давності притягнення до відповідальності за якими ще не спливили. По-друге, в умовах воєнного стану можуть виникати нові, специфічні форми посягань на засади народовладдя, наприклад, пов'язані з організацією та проведенням окупаційними адміністраціями псевдовиборів та псевдореферендумів на тимчасово окупованих територіях України. Такі дії кваліфікуються не лише як посягання на виборчі права, але і як колабораційна діяльність (стаття 111-1 КК України) або посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (стаття 110 КК України) [2].

Кримінальний процесуальний кодекс України містить спеціальний Розділ IX-1 «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану», який встановлює певні відхилення від загального порядку кримінального провадження [3]. Ці зміни спрямовані на адаптацію процесуальних механізмів до екстремальних умов, забезпечення безперервності роботи органів правопорядку та правосуддя. Зокрема, у разі відсутності об'єктивної можливості виконання слідчим суддею повноважень, його повноваження може виконувати керівник відповідного органу прокуратури.

Розслідування злочинів, пов'язаних із виборчими процесами на тимчасово окупованих територіях, стикається з низкою об'єктивних труднощів. Це, насамперед, неможливість проведення слідчих (розшукових) дій на місці вчинення злочину, неможливість допитати свідків та потерпілих, які там проживають.

У таких умовах, як зазначають О. В. Скрипнюк та О. В. Марцеляк, ключового значення набувають докази, зібрані з відкритих джерел, дані розвідки, а також показання свідків, яким вдалося виїхати на підконтрольну уряду України територію, при цьому дотримання міжнародних стандартів виборчого права навіть у таких умовах залишається критично важливим для легітимності повоєнного врегулювання [14, с. 255].

Процесуальне оформлення та легалізація таких доказів вимагає від слідчих та прокурорів глибоких знань міжнародного гуманітарного права та національного процесуального законодавства.

Питання організації майбутніх повоєнних виборів також нерозривно пов'язане з розслідуванням злочинів у цій сфері. У аналітичній записці Громадянської мережі ОПОРА наголошується на тому, що будь-які законодавчі ініціативи щодо зміни виборчих систем мають враховувати комплексні виклики, пов'язані із забезпеченням прав військовослужбовців, внутрішньо переміщених осіб та громадян, що перебувають за кордоном [15].

Ефективне розслідування та притягнення до відповідальності осіб, винних у порушенні виборчих прав у минулому, є важливим сигналом для суспільства про нетерпимість держави до таких діянь та запорукою запобігання їм у майбутньому. Це сприятиме відновленню довіри до виборчих інститутів та зміцненню української демократії у повоєнний період.

Крім того, умови воєнного стану актуалізують проблему захисту інформаційного простору від зовнішнього втручання, що є складовою транснаціональних виборчих злочинів. Поширення дезінформації, спрямованої на дискредитацію ідеї демократичних виборів, маніпулювання громадською думкою та підірив довіри до державних інституцій є частиною гібридної

війни. Виявлення та розслідування таких фактів часто потребує взаємодії різних правоохоронних органів, зокрема, Служби безпеки України, Національної поліції та підрозділів з протидії кіберзлочинності. Ефективна координація їхніх дій, врегульована нормами Кримінального процесуального кодексу України та Законом України «Про національну безпеку України», є критично важливою для захисту національних інтересів [16].

Проведене дослідження дозволило не лише розкрити теоретичні та практичні аспекти розслідування кримінальних правопорушень проти виборчих прав, але й виявити низку системних проблем, що потребують нагального вирішення.

На основі здійсненого аналізу можна виокремити наступні ключові проблемні питання:

1. Дисбаланс у правозастосуванні та низька ефективність розслідування складних виборчих злочинів. Аналіз судової практики свідчить, що до суду переважно доходять справи щодо менш складних у доказуванні діянь (фальсифікація документів, незаконне використання бюлетеня), які часто вчиняються рядовими виконавцями. Водночас розслідування складних, організованих злочинів, таких як створення «сіток» для підкупу виборців (ст. 160 КК України) чи насильницьке перешкоджання волевиявленню (ст. 157 КК України), рідко завершується притягненням до відповідальності саме організаторів. Це пов'язано з труднощами у зборі належних доказів, що підтверджують ланцюжок від організатора до виконавця, та документуванні фінансових потоків.

2. Недостатня адаптованість кримінально-процесуальних механізмів до розслідування транснаціональних виборчих злочинів. Сучасні посягання на виборчі права все частіше мають транскордонний характер, включаючи кібератаки на виборчі системи, поширення дезінформації через іноземні сервери та зовнішнє фінансування незаконної діяльності. Існуючі процедури міжнародного співробітництва та отримання електронних доказів від закордонних технологічних компаній є занадто тривалими та не відповідають оперативності, якої вимагає розслідування таких злочинів, особливо в умовах гібридної війни.

3. Процесуальні та доказові виклики при розслідуванні злочинів на тимчасово окупованих територіях (ТОТ). Розслідування фактів організації та проведення псевдовиборів і псевдореферендумів окупаційними адміністраціями стикається з об'єктивною неможливістю проведення традиційних слідчих дій на місці події. Це створює проблему збору допустимих доказів та вимагає розробки спеціальних методик, що базуються на аналізі відкритих джерел (OSINT), даних розвідки та показаннях свідків, які виїхали з ТОТ.

4. Відсутність сталої інституційної спеціалізації у розслідуванні виборчих злочинів. Попри розмежування підслідності між Національною поліцією та ДБР, в Україні відсутні постійно діючі спеціалізовані слідчі підрозділи або міжвідомчі групи, які б фокусувалися виключно на розслідуванні виборчих злочинів. Це призводить до браку накопичення специфічного досвіду, знань та методик, що є особливо важливим з огляду на циклічний, але складний характер таких правопорушень, як свідчить позитивний міжнародний досвід (напр., Албанії).

Вирішення зазначених проблем вимагає комплексного та системного підходу. На мое переконання, найбільш доцільними та ефективними напрямами вдосконалення є наступні:

1. Розробка та впровадження спеціалізованих криміналістичних методик. Необхідно розробити та затвердити на рівні методичних рекомендацій Офісу Генерального прокурора та МВС України окремі методики розслідування злочинів, пов'язаних із підкупом виборців та перешкоджанням волевиявленню. Такі методики мають акцентувати увагу на:

- документуванні фінансових потоків та виявленні зв'язків між рядовими виконавцями («агітаторами», «десятьниками») та організаторами злочинних схем;
- ефективному використанні негласних слідчих (розшукових) дій для документування етапу підготовки злочину;
- особливостях проведення комп'ютерно-технічних експертиз для аналізу листування в месенджерах та соціальних мережах, де координується діяльність «виборчих сіток».

2. Удосконалення законодавства у сфері міжнародного співробітництва. Варто ініціювати зміни до Кримінального процесуального кодексу України, що спростують процедуру та скорочують терміни виконання запитів про міжнародну правову допомогу у справах, пов'язаних

із втручанням у вибори. Доцільно також на дипломатичному рівні активізувати роботу щодо укладення двосторонніх угод з ключовими країнами-партнерами та прямих угод з великими технологічними компаніями (Google, Meta, Telegram) про прискорений порядок надання інформації, що стосується загроз національній безпеці, до яких належать і транснаціональні виборчі злочини.

3. Нормативне врегулювання особливостей доказування у провадженнях щодо злочинів на ТОТ. Слід доповнити Розділ IX-1 КПК України нормами, які б чітко регламентували порядок збору, фіксації та оцінки доказів, отриманих з відкритих джерел (фото- та відеоматеріали з пропагандистських ЗМІ, публікації в соціальних мережах тощо), а також даних, наданих розвідувальними органами, у провадженнях щодо колабораційної діяльності у формі участі в організації псевдовиборів. Це надасть таким доказам більшої процесуальної ваги та легітимності.

4. Інституційне посилення та запровадження спеціалізації. На основі позитивного міжнародного досвіду варто розглянути можливість створення на час виборчого процесу тимчасових міжвідомчих слідчих груп у складі слідчих Національної поліції, ДБР, оперативних співробітників СБУ (зокрема, з департаменту кібербезпеки) та процесуальних керівників-прокурорів. Такі групи, що спеціалізуватимуться виключно на виборчих злочинах, зможуть забезпечити швидку та ефективну координацію, обмін інформацією та комплексний підхід до розслідування найскладніших справ.

Висновки. Підсумовуючи вищенаведене, необхідно зазначити, що кримінально-процесуальні механізми розслідування правопорушень у сфері виборчих прав громадян зазнали певних змін, спрямованих на адаптацію до нових викликів. Проте, проведене дослідження свідчить про наявність низки системних проблем, що знижують їхню ефективність. Встановлено, що попри чітке законодавче визначення складів злочинів проти виборчих прав та розмежування підслідності, правозастосовна практика стикається з труднощами у доказуванні складних організованих діянь, зокрема підкупу виборців, що призводить до безкарності організаторів.

Дослідження показало, що сучасні загрози, такі як транснаціональні виборчі злочини, що є елементами гібридної війни, та організація псевдовиборів на тимчасово окупованих територіях, вимагають подальшого вдосконалення як законодавства, так і криміналістичних методик. Існуючі процедури міжнародного співробітництва та збору доказів в умовах неможливості фізичного доступу до місця події є недостатньо ефективними.

На основі аналізу виявлених проблем запропоновано комплексні шляхи вдосконалення, що включають розробку спеціалізованих криміналістичних методик, спрощення процедур міжнародної правової допомоги, нормативне врегулювання особливостей доказування у справах про злочини на ТОТ та запровадження інституційної спеціалізації шляхом створення тимчасових міжвідомчих слідчих груп. Реалізація цих пропозицій сприятиме підвищенню ефективності досудового розслідування, забезпеченню принципу невідворотності покарання за посягання на виборчі права та, як наслідок, зміцненню демократичних інститутів України у повоєнний період.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку можуть бути зосереджені на дослідженні кримінально-процесуальних аспектів використання штучного інтелекту для поширення дезінформації під час виборчих кампаній, розробці механізмів притягнення до відповідальності за організацію та участь у псевдовиборах на ТОТ в рамках міжнародної юрисдикції, а також на формуванні процесуальних гарантій для забезпечення виборчих прав військовослужбовців та внутрішньо переміщених осіб під час перших повоєнних виборів.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
4. Кузнецов М. Г. Транснаціональні виборчі злочини: правова кваліфікація, особливості розслідування та запобігання в контексті національної безпеки України. *Правова позиція*. 2024. № 4(45). С. 40–45. URL: https://www.legalposition.umsf.in.ua/archive/2024/4/4_2024.pdf
5. Крижна В. В., Бабаніна В. В., Грига М. А., та ін. Кваліфікація та розслідування злочинів проти виборчих прав громадян: методичні рекомендації. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2023. 75 с. URL: <https://elar.navs.edu.ua/items/27b3b2f7-0c62-43a7-a990-28e72fc56f75>
6. Бажанюк В. В. Оцінка висновку експерта у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2021. № 54. Т. 2. URL: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2021.54.2.24>
7. Про Державне бюро розслідувань: Закон України від 12.11.2015 № 794-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 6. Ст. 55. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19>
8. OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights. Election Observation Mission Republic of Albania. 2025. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/3/0/590099.pdf>
9. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 22. Ст. 303. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>
10. Кузнецов М. Г. Правове забезпечення виборчих прав: проблеми кримінальної відповідальності та корупційних правопорушень. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2024. № 6(59). С. 96-100. URL: http://www.pjv.nuoua.od.ua/v6_2024/6_2024.pdf#page=96
11. Мохончук Б., Романюк П., Цуркан М. Огляд судової практики з розгляду спорів щодо виборів та виборчих правопорушень в Україні: за результатами президентських та парламентських виборів 2019 року. За ред. М. Цуркана. Київ: «АК-Group», 2020. 147 с.
12. Сачко О. В., Кузнецов М. Г. Криміналістичний аналіз злочинів проти виборчих прав громадян із використанням інформаційних технологій. *Київський часопис права*. 2024. № 4. С. 145-150. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/bitstreams/fbb6624c-ca80-436b-8015-de01798e6a57/download>
13. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>
14. Скрипнюк О.В., Марцеляк О.В. Міжнародні стандарти виборчого права у воєнний та повоєнний час: безпековий аспект й особливості забезпечення виборчих прав. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2025. № 1(89). С. 253-259. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/07/37.pdf>
15. Савчук А., Баштовий Д., Романюк П., Бондарчук А. Аналітична записка щодо законодавчих ініціатив зі зміни виборчих систем для місцевих і парламентських виборів. Громадянська мережа ОПОРА. 2025. URL: <https://www.oporaua.org/vybory/analitichna-zapiska-shhodo-zakonodavchih-iniciativ-zi-zmini-viborchih-sistem-dlya-miscevih-i-parlamentskih-viboriv-25750>
16. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>

